

запрограмовану автором). В результаті, ми (умовно) маємо два чи, навіть, більше (залежно від кількості реципієнтів – читачів) варіанти одного інваріанту – тексту.

Отже, враховуючи результати герменевтичних та лінгвістичних досліджень науковців різних епох про розуміння та інтерпретацію текстів, ми можемо зазначити, що для повноцінного сприйняття інформації, що міститься у тексті, та адекватної її інтерпретації згідно авторського задуму необхідним є, по-перше, вичерпне розуміння мовно оформленої частини текстової інформації, а по-друге, - знання певних екстралінгвістичних положень і автором, і читачем. І тільки на цих умовах може повністю реалізуватися декодування інформації при читанні.

Дане дослідження не є вичерпним, однак воно безперечно відкриває певні перспективи для подальшої розробки питання тлумачення текстів у гносеологічному, онтологічному та лінгвістичному аспектах.

SUMMARY

The work deals with different approaches to the problem of texts understanding and interpretation. Specific attention is paid to language as a comprehension basis. The preconditions for adequate texts perception with a cognitive-linguistic analysis at that are being determined.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Степанова М.М. Роль устойчивых словосочетаний в создании картины автора / Текст как отображение картины мира. – М.: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1989. – С. 57 – 66.
2. Рикер П. Конфликт интерпретаций. – М.: Канон-Пресс-Ц, Кучково поле, 2002. – 624 с.
3. Кузнецов В.Г. Герменевтика и гуманитарное познание. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1991. – 192 с.
4. Шлейермахер Ф. О разных методах перевода // Вестник Московского университета. – Сер. 9. – № 2. – 2000. – С. 127 – 145.
5. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. – К.: Юніверс, 2000. – Т.1. – 464 с.
6. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. – К.: Юніверс, 2001. – 288 с.
7. Деррида Ж.-О. граматології. – М.: Ad Marginem, 2000. – 511 с.
8. Хайдеггер М. Бытие и время. – М.: Ad Marginem, 1997. – 451 с.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – 400 с.
11. Куайн У. Слово и объект. – М.: Логос, Праксис, 2000. – 386 с.
12. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
13. Белянин В.П. Основы психолінгвістической диагностики. – М.: Тривола, 2000. – 248 с.
14. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.
15. Вдовина И. От переводчика // Рикер П. Конфликт интерпретаций. – М.: Канон-Пресс-Ц, Кучково поле, 2002. – С. 5 – 30.
16. Тураева З.Я. Лингвистика текста и категория модальности // Вопросы языкознания. - № 3. – 1994. – С. 105-114.
17. Радзівєвська Т.В. Текст як засіб комунікації. – К.: АН України, 1993. – 194 с.
18. Wroton E. Wuthering Heights. – London: Penguin Books, 1994. – 279 p.
19. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту.– Тернопіль: Підручники і посібники, 2005.– 416 с.

УКРУСЛИШ – МОВА МАЙБУТНЬОГО? (Взаємодія мов і переклад)

В. Радчук

У статті з погляду перекладача розглянуто взаємодію в Україні української, російської та англійської мов і зміну кожної мови в середовищі їх динамічного змішання.

Якою мовою спілкуватимуться люди в Україні через два-три століття? Котрою чи котрими з мов говоритимуть і писатимуть за кілька десятиліть? Які риси матиме голос нашого краю – той голос, що покликаний об'єднати територію, звичаї і людність у державу, культуру й народ? За якими ознаками говірки українців упізнаватимуть невдовзі по світах?

Щоб відповісти на ці запитання, треба ще багато чого з'ясувати. Що таке окрема мова? Чим визначається окремішність мови у групі споріднених мов і в мовному

просторі планети? На чому тримається мовна система? Що творить її цілісність, єдність і стійкість? Чи можуть мови повноцінно функціонувати, перекриваючи одна одну? Чи залишаються вони самими собою, коли перехрещуються і змішуються? Звідки береться і як розвивається суржик? Що дає йому силу жити й що з ним врешті-решт стається? Як і чому постає літературна мова? Де її коріння, з чого вона складається на кожному шаблі свого розвитку? Насамкінець, якою ж такою мовою послуговується сьогодні Україна? Яким є реальний стан мовної ойкумени, що його і так, і сяк, але завжди абстрактно, коли не упереджено, подають статистичні звіти, численні замовні соціологічні опитування та ідеологічні доктрини?

Хоча перелічені проблеми не раз висвітлювалися, зокрема й автором цієї студії, вони не втрачають актуальності, а ланцюги їх намотуються дедалі більшим клубком [1].

Кожна мова багатовимірна функційно і її суспільні параметри взаємодіють як силові складники, сплітаючись у систему. Ця внутрішня взаємодія забезпечує мові цілісність, міць і стійкість. Однак мова – система відкрита й має зовнішню структуру. Перший-ліпший етимологічний словник доводить, що мова є виплодом стосунків між мовами. Мова – вмістище, провідник і виразник людської енергії, яка творить і саму мову. Але цей рушій процесів в організмі мови також і руйнівний, бо коштує матері зубів, потребує крові донорів, живиться гумусом чужих теренів, зрештою витісняє з них інші мови.

Розвиток мов – поняття, яким на людях тепер багато спекулюють. Політики вигадали навіть „безконфліктний розвиток”, а з ним і „гармонійний розвиток”. Тоді як за філософським постулатом розвиток є боротьбою протилежностей і передбачає драматичне зіткнення сил у суперечливому переплетенні животоків. Смерть міститься в зародку як запорука поступу. Кінець розвитку мови закладено в почині. Мовна система росте, міцніє, шириться і розгалужується тільки за рахунок іншої або інших, а вмирає частинами, повільно й довго, адже природа її консервативна. Мова й не відходить у небуття цілком: деякі одиниці її звукоряду, лексики та граматики продовжують жити в інших мовних цілостях. Говірки всіх часів і племен містять спільне ядро понять – у цьому сенсі мова єдина й вічна.

Гармонія ж в естетиці – це узгодженість і стрункість. Первісно в давніх греків – порядок на відміну від хаосу. Але людина має один рот і один голос. Ніхто не потрапить говорити двома чи кількома мовами одночасно, поєднуючи в хор чи оркестр різні фонетики, а з ними й самобутні галактики значень. Не годен утнути такий цирк жодний поліглот, осяяний мудрістю Л. Вітгенштайна: „Межі моєї мови є межами мого світу”. Це ілюзія, буцімт арéal Держави слова можна без кінця-краю розширювати, не зачіпаючи кордонів іншої мови. Утім, нічого грішного й ганебного в рукотворній гармонії і не траплялося б, якби „порядок” силоміць не насаджували коштом слабших. Інакше й не було би підстав для ЮНЕСКО запроваджувати 21 лютого Міжнародний день рідної мови, який щороку нагадує про розстріл демонстрації оборонців мовних прав в Індії (тепер Бангладеш) 1952 року. А тимчасом заборон української мови і розправ над нею набереться стільки [2], що відзначати сумні дати можна ледве не щодня. Тільки от – як саме? Не перетворилася б ця ідея на плаксивий ідеал, що паралізує найкращі уми, які покликані здійснювати стратегію мовного будівництва і для того прозирати перспективу, рівновагу тенденцій в ній, етап за етапом.

Проте наука про майбутнє мови – не метеорологія, навіть тоді, коли є певність, що її ось-ось наречуть *лінгвофутурологією*. У нашому випадку це радше профілактична медицина, хоча дехто, ставлячи за зразок Ізраїль, Італію з Німеччиною і Чехію, наводить докази на користь реанімації, інтенсивної фізіотерапії та хірургії. Утім, для першої нам нині бракує усвідомлення того, що розвиток – процес незворотний, для другої – уміння розпоряджатися ресурсами й засобами (неправда, що ми злидні і їх не маємо, – вистачило б кошторису урядових бенкетів), а для третьої – характеру й здорового інстинкту самозбереження, що їх як нетлінні

цінності так само ще треба навчитися плекати й боронити. Загалом же бракує розуміння, що наука – то найкраща політика.

З іншого боку, життя щодня доводить: істину пізнають не лише словом та думкою, але передусім – дією. Фаталісти ширять забобон, ніби мова розвивається самопливом – не з волі людей. Кажуть: мова – то море, океан, широчезна ріка свідомості, що її течією не можна керувати в принципі. То Божий промисел, якого ані збагнути до кінця, ані поправити ніяк не випадає. Хай мова пожирає мову, як щука окуня, а культура хай дощенту асимілює і витісняє культуру! Хай буде *PR-акція* і *піарник* (чи *піарицк*), але ніяк не *вплив на громаду (вихід до людей)* і *гезист* – фахівець із *громадських зв'язків* (ГЗ)! Хай буде *губернатор регіону* („грязь Москви”) у кріслі *обласного голови*, а *відділи управ* хай і далі залишаються *департаментами адміністрацій*! Хай вулиці міст і сіл заливає брудна матірщина, а в топонімії панує рабський дух плазування перед завойовниками, тиранами і гнобителями! Хай сотні українських шкіл на перервах між уроками, як по команді, переходять на чужу мову, а реклама хай сіє суржик та ідеологеми неоколоніалізму! Не треба втручатися в мову – цей складний процес, живий організм-огром, тендітний саморушний безмір. Негоже з міркувань обачності. Заперечують, отже, саму ідею мовного будівництва, обмежуючись шкільною грамотою та утриманням репресивного правопису. Лінгвістиці накидають роль реєстратора змін у мові, хоч би й безглуздох, у кращому разі – глядача театру мовних законів, та й то лишень деяких. Не тільки умовний спосіб, що його як потужне знаряддя думки вже знає історія [3], але й майбутній час оголошено еретичним у мовознавстві, відлучено від діла й зацитькано.

Звідки беруться такі табу? Одне з пояснень дає Біблія: “Пізнайте істину й будете вільними”. Мало хто згадує, наводячи першу статтю Всесвітньої декларації людських прав, що вона відлунює думку Руссо, який застерігав проти неволі: „Людина народжується вільною, проте скрізь її заковують у кайдани. Власник рабів сам ще більший раб”. Завжди знайдуться охочі застувати народів майбутнє, адже народ без перспективи – отара, якою легко поганяти. На кін поставлено гідність кожного громадянина і свободу всієї країни. Науковий прогноз зобов'язує діяти чітко, праведно і прямо. Як, зрештою, і наша Конституція. А мугний ставок невизначеності зручний, щоб ловити кон'юнктуру рибу, нехтувати Основним Законом і крутити ним, як дишло. Безпорадність тут часто удавана й лукава. А відмова від мовного планування – свідомо. Власне, вона є елементом негласного зустрічного плану – поруч із підступними міфами про давноминуле та елеєм вічномайбутнього: „Запануєм *і ми*, браття, у своїй сторонці”. Таки цікаво, запануємо ми разом з „ними” чи без „них”? І коли саме? Чи роса очі виїсть, поки сонце зійде?

Тема взаємодії мов важлива для обґрунтування концепції державного мовного будівництва, а надто з огляду на потребу відродити до повноцінного буття в Україні її питому мову – основу громадянства. Тема ця болюча, бо деякі примітні риси й можливі наслідки сьгоднішніх мовних контактів на наших теренах дають підстави сумніватися в тому, що мова народу, віддзеркалюючи мінливий світ, сама змінюється відповідно до усталених понять про розвиток як такий. Чи дає собі раду українська мова з напливом іншомовних запозичень? Чи органічні для неї недавні лексичні, граматичні й фонетичні новації? Чи, навпаки, вони спричинюють у ній шкідливі метастази? Чи збагачується мова ними чи, навпаки, в ній самій її витісняє й поступово замінює інша мова? Чи може взагалі мова поповнюватися й розгалужуватися до безмежжя без напруги й розривів у своїй структурі? Що відіме в ній і що погасне в культурі внаслідок іншомовного втручання? Скільки слів під силу знати пересічній людині? І який обсяг лексику здатна утримувати в активному вжитку людська громада, надто коли вона – багатомовна? Не може ж усе людство чи один народ, хоча б якого рівня цивілізованості він досяг, опанувати всі етномови, а окремий індивід – усі тонкощі навіть не чужої, а своєї, однієї-єдиної рідної мови. Наскільки драматичними є тенденції взаємодії мов? Якою мірою вони об'єктивні й

неминучі, чи відповідають суспільним потребам, а коли так, то яким саме й чиїм конкретно?

В Україні мільйони людей розмовляють суржиком, який доволі впевнено усталюється як розпізнавальна ознака спільноти і не вельми зважає на вимоги норми. Під час переписів населення, коли в поняттях і оцінках виникає сум'яття, цьому суржику накидають давні і звичні назви. Назви мов – незмінні, проте й сама норма в кожній мові – плинна, що зокрема потверджує естафета підручників. Як бачимо, в мовну ріку не можна увійти двічі, але згодом-перегородом стихія змінює навіть конфігурацію русла. Втім, перекривши ГЕСами течію Дніпра, ми маємо справу зі значно складнішою ситуацією в мовному середовищі. Сказати б по щирості, ми тут лише пасивні свідки – і не весняного паводку могутньої ріки, а замулювання й пересихання її чистих джерел та притоків. Тим часом годі сподіватися, що з такими сумлінням та спритністю ми обмежимося роллю свідків на суді історії. Який вирок готує нам майбутнє? Про це неважко здогадатися, пізнавши закони співжиття мов, для чого досить оглянутися в минуле на широку панораму мовних процесів.

Українсько-російська мовна мішанка стала притчею во язицех. Однак сьогодні в Україні виявляють свою потугу через взаємодію не дві, а три мови.

Останнім часом українська мова переживає небувалий і майже неконтрольований приплив англіцизмів. Вони запозичуються прямо, але також через інші мови, насамперед через російську, причому в російській “упаковці” й разом із росіянізмами. На тутешніх теренах з'явилися піджин, що йому надається ім'я **укрлиш**, та піджиносуржик – **укруслиш**. Нашестя англіцизмів досі мало осмислено як елемент глобалізації лінгвосфери. Воно має ще й ту особливість, що дія аналітичної германської мови, якою є англійська, на флективну слов'янську суттєво відрізняється від дії спорідненої слов'янської. Зокрема, вона зачіпає ужитковий розподіл у морфології, порядок слів у реченні і, отже, традиційну суб'єктно-об'єкту, означальну і причинно-наслідкову логіку, смисловий наголос, інтонацію тощо. Милій стає *бой-френдом*, витікання умів – *брейн-дрейном*, намічена спроба – непричетним до авіації *пілотним проектом*, більярдний клуб – *більярд-клубом*, музичний фестиваль – *музик-фестом*. Дедалі частіше слова зв'язує не флексія, а позиція в реченні, тим-то амбівалентні сполуки „А більше Б” вже прочитуються як однозначні. *Показ мод для ділових жінок* обертається на *фешн-шоу для бізнес-леді*, втрачаючи ознаки синтетичного синтаксису й навіть множини. Під загрозою опинився відмінок, а з ним і весь корпус класичної поезії, де гасне іменна й прикметникова рима, на яку загал глухне, не сприймаючи у співзвуччі синтезу значень. Закінчення слова фонетично й семантично слабшає. Випрямляють, недоговорюють і плутають відмінки навіть актори, академіки й президенти. У Л. Кучми вихопилося: „Прем'єр-міністр обирає парламент”. В. Ющенко слабує на родовий, орудний і місцевий, та й загалом на *укруслиш*; йому самому відмовляють у кличному, а заодно і в чоловічому роді. Боксерів Кличків на плакатах перейменовують на „*братів Кличко*”. Таких прикладів – хоч греблю гати. І греблю вже загачено таку високу, що течія мови змінює русло.

Сила й характер впливу мови на мову зумовлюються соціальним статусом і рангом мов. У випадку України доводиться говорити радше не про статус і ранг мови, які закріплено у правових актах держави, а про ті, що суперечать закону. Прикметний факт – показ американських фільмів на „нашому” телебаченні, де за кадром лунає англійська мова, котру дублює російськомовний звуковий супровід, а про людське око подаються ще й титри українською, та й то не завжди. З погляду семіотики таке рангування є фігурою приниження і дискредитації мови, езуйтським знаряддям етноциду.

Мова – властивість живого й апофеоз життя, а загрозу життю становить не лише ядерна зброя й наслана чума. Винародовлення не конче має бути кривавою війною проти країни, масовим голодомором населення або репресіями колонізатора-окупанта проти еліти. Доволі отруїти свідомість, нагидити людям у душах, відібрати

цінності духу, традиції і цноти. Життю не треба клітки й наруги, щоб не сіятися й тихо згаснути. Вистачить галасливої реклами речей інтимної гігієни, щоб народжуваність різко впала. Лелеки назавжди покидають гніздо й недосиджені яйця, до яких доторкнувся сторонній. Хто з українських поетів не писав, що мова – душа народу? Але з душі можна зробити плывальницю. Досить відрізати кожному в тямці язик і пришити чужий, щоб народу не стало.

Серед знамень нашої доби – російськомовні оголошення в газетах про численні курси англійської мови, двомовні телефонні автовідповідачі, що не говорять по-українському, англомовні вивіски на міністерствах, повідомлення абонентам мобільних телефонів від „Київстар” (*Kiyvstar* – не „Зоря Київ” чи „Київська зіронька”) „*Na Vashem schete ... grn. Usługa deystvitelna do...*” („На Вашому рахунку ... грн. Послуга дійсна до ...”), засилля гібридів на взір назви журналу *KievCity* (який подає себе як „настільний для киян”, ніяк „не для туристів”; мовляв, що ці українці роблять у Києві і звідки вони тут взялися?), невитравні *kiev* і *kharkov* у всесвітній електронній Павутині, охрещеній *інетом*.

Показові в національному тезаурусі понять наклейки на пляшках горілки з тутешнього збіжжя і різке – надто на тлі асортименту хліба – зростання кількості назв сортів оковитої. Полиці універсамів, тобто вже *супермаркетів*, де безперестанку лунають чужі пісні й реклама, заставлені довгими рядами *брендів* з *лейбелами*. Ось лише деякі: *Posolska, Extra, Starorusska, Pshenichna (Ukrainian Vodka), Hetman Vodka (distilled and bottled in Ukraine), Hetman Petro Sahaidachny, Soyuz-Victan Classical Pure Vodka, Soyuz-Victan Luxe Premium Vodka, Gorilka (Genuine Ukrainian Vodka), Medoff Classic Vodka, Medoff Original Vodka, Medoff Gold Vodka, Medoff Royal Vodka, Medoff Silver Honey-Smoothed Vodka, Medoff Vodka Wild Honey, Status Original Premium Vodka (product of Ukraine), Kiev (Export Vodka), Lady Demidivska (Real ? Ukrainian Vodka), Status Classic, Sputnik (Russian Vodka), Stoletov Vodka, Stoletov Vodka Ultra Premium (made in Ukraine), Nemiroff (product of Ukraine), Nemirovskaya Vodka (Osobaya), Nemiroff Light (бренд № 1), Premium De Luxe Ukrainian Vodka Nemiroff, Premium Currant Nemiroff De Luxe Ukrainian Vodka, Nemiroff Lex Vodka, Еталон Black Ice, Artemida Офіцерська, Artemida Pfersich Schnaps (шнэпс персиковий), Admiral Vodka Celebrating 300 years of the Russian Royal Navy (тобто до 300-ліття російського „королівського” флоту – *product of Ukraine*), Олімп Катерина Велика (це та з людоїдів, катів України, за висловом Т. Шевченка, що „доконала вдову сиротину”), *Vodka Stolnaya Штофъ* (Київ), *Vodka Stolnaya Luxe Штофъ, Диканька Elite Superpremium (Dikanka Original Ukrainian Gorilka), Helsinki Vodka Зимняя столица* (і дрібно – *горілка Зимова столиця, Helsinki Vodka Ледовый дворец, Shustoff Водка люкс, Водка Шустов* (Одеса, ліцензія № 72 – хтось же її видавав!), *5 капель Light* (Донецьк), *5 капель Клюква, Гран при (product of Ukraine), Мировая чекушка (стакан особой водки – м. Золотоноша), Сокровище Руси, Водка особая хлебная, МЪрная Business Class Cranberry Vodka, МЪрная Business Class Platinum Vodka, МЪрная Business Class White Gold Vodka, МЪрная водка Древній Кієвъ, МЪрная Zubrivka, МЪрная водка на молоке (сделано в Кієве – також на желтках, на сухарях, на молоке с медом, добрая, Застолье тощо)...**

Усе це – на зло чинному Закону про мови, за яким (статті 35 і 36) тексти реклами і маркування товарів повинні виконуватися українською мовою, а українські назви в товарних знаках “іншими мовами не перекладаються”.

Чим полиця пляшок – не ключ і не клич до знань, не посібник, що відкриває шлях до першотворів Байрона й Лонгфелло? Певні ж новітні шинкарі, що не сплутають українські „дегустатори” *currant* і *cranberry* – *смородину*, нагороджену на йогуртах зайвим означенням *чорна*, і *журавлину*, що її тіснить у суржикі *клюква!*.. Не баряться тут і поміч під омофором Міносвіти. Тим часом медалісти київських шкіл, де англійську мову вивчають з 1 по 12 клас, *не знають на яку ступити і знічуються, розгублюються і спантеличуються, торопіють і тетеріють, ніяковіють і*

конфузяться, вопляють і бараніють, почувши щось на кшталт „Порський проноза такий шарварок здійняв, що нетяга відсахнувся й заляк, мов сохатий”.

Цікаво, що в рекламних газетах, як-от “Експрес-об’ява” та “Aviso”, на одного релетитора з української мови знайдеться до півсотні охочих навчати своїх земляків мови англійської. Володіння англійською мовою в багатьох українських фірмах та установах стало неодмінною умовою прийняття на роботу, в усякому разі бажаною ознакою кваліфікації, тоді як вимога досконалого, професійного знання мови свого громадянства зазвичай не висувається, з чого аж ніяк не випливає, що вона апіорна: під приводом пошани до особистої свободи нею просто нехтують. Також набути громадянства, не опанувавши української мови, в Україні де-юре не можна [4], а фактично право виборчого голосу надається будь-кому, хто глухий до споконвічного голосу землі і ним нехтує. Тим самим топчуть Конституцію, яка зобов’язує державу дбати про єдність нації. Годі й припускати, що таким способом Україну розколюють, знеособлюють і паралізують нібито знехотя чи здурю – поза широкомасштабними програмами, під які затверджено концепції і фінансування.

Семіосферу столиці добре ілюструють вивіски кільканадцяти десятків магазинів, кафе і яток у підземеллі Майдану Незалежності (див. перелік) [5]. Власне, це зухвала афіша незалежності від України. Латинка тут переважає, кирилиця здебільшого транскрибує чужі слова, українських же назв – суціль дрібок. Такою бачать всю Україну в майбутньому. Але чому такий ідеал нав’язується Тарасовій землі ніби ненароком і майже всуціль анонімно?..

Цікаво глянути на взаємопроникнення мов очима редактора і перекладача. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що редактор покликаний стояти на сторожі чистоти мови, а потреба перекладу свідчить про наявність відмінної, окремої мови. Мовний мішанець також тяжіє до послідовності й усталеності, а віддалення його словника від кожної з донорських норм буває більшим, ніж лексична відстань між деякими спорідненими мовами. Тим-то правління суржику цілком сходить за переклад, принаймні – за допереклад того, що гідне назви недоперекладу. Самі терміни *варваризація* та *інтерференція* можна вважати прикладами того, що вони позначають. С. Караванський, котрий уклав чималий реєстр “модерних заморян”, радить перекладати їх лексикою питомою і старшою: *гарнізон – залогою, генерацію – поколінням, індекс – покажчиком, колізію – зіткненням, фактор – чинником, шофера – водієм* тощо [6]. Безперечно, таке перевираження має системний характер і його можна застосувати до обсяжного корпусу текстів. Щоправда, навряд чи вдасться *дискотеку* замінити *балом* або *танцями*, а заодно й *нафту* – *ропою*, *склозавод* – *зштою*, *спиртово-горілчаний* – *гуральнею*. Спроби трапляються, здебільшого – задля колориту. Наприклад, *кафе-бар* іменують на вивісках *корчмою* або *шинком*. Але *вертеп* – явище цілком сучасне, а не старовинне, як подає його академічний „Словник української мови”, по суті, – боязкою ідеологемою, спрямованою проти народної традиції. Таким чином, заклик “До джерел!” вимагає уточнень і застережень. Зокрема, доведеться розібратися, що віднести до історизмів, що – до архаїзмів, а що – до призабутої питомої лексики, котрою цілком можна перекласти й тим самим відвернути навалу чужих слів. Зусилля перекладацьке має відповідати потужності самої *навали*, яка вже дозволяє тлумачити саму себе не *вторгненням* і *нашестями*, а *інвазією* і *агресією*. Та навіть *інвазію* – *агресією*, тобто з англійської мови англійською (а в глибшому корінні ще й з латини латиною) в межах української. Також *брифінг* – *прес-конференцією*, *блокбастер* – *бестселером*, *гамбургер* і *чізбургер* – *сендвічем* тощо.

Латинізм *процент* редактори останнім часом затято перекладають *відсотком*, тоді як ще недавно це були рівноцінні й незачепні синоніми. У мовній свідомості багатьох українців визріває ставлення до *процента* як до лексеми небажаної, що їй належить бути в пасивному словнику або у словнику для характеристичних okazій, а радикальні пуристи взагалі не вважають *процент* словом української мови. У футбольній говірці намітилася традиція замінювати деякі англіцизми словами своїми

й прозорішими, як-от *голкіпера – воротарем*. Однак таку схильність громади очищувати свою мову від запозичень переважає в добу глобалізації потужна тенденція творення міжнародного словника – часто-густо, а надто в термінології, коштом відречення від питомої рідної лексики на користь позичок із чужої. *Кисень* потісняють *оксигеном*, *вуглець – карбоном* тощо. „Війна синонімів” варта пильнішої уваги, бо утверджує чи відкидає потребу самого перекладу, серед важливих функцій якого – захист і плекання мови, збереження розмаїття самотутніх способів бачення світу.

Тут варто відволіктися в діахронію і згадати численні переклади з давньої мови сучасною – відсвіжені епоси, літописи, ділові угоди, поезію середніх віків. З великою натяжкою таке осучаснення (хтось скаже – *модернізацію*) можна назвати внутрішньомовним перекладом, бо мова минулого живе в теперішній не лише у вигляді стійких парадигм, але також як окрема цілісна підсистема. Ця „мова в мові” надається для стилізації в історичних повістях і романах, проте непридатна для опису реалій сьогодення. Нею ніяк не відтвориш чогось на зразок „*Скинь мені есемеску на побілку*” або „*Клава з мамою здохли*” (вийшли з ладу клавіатура і материнська плата комп’ютера). І що істотно – мова давнини очуднена й недохідлива, тобто вже „мова поза мовою”, через що й постає потреба перекладу як такого.

Власне, з огляду на те, що віддалення мов у часі, як і розходження мови-предка на споріднені мови та поріднення далеких мов у гібриді, – процес тривалий і незворотний, проблема переходить з окремішності мов на їхні назви та ступінь схожості їхньої будови. Це чудово ілюструють сучасні переклади романськими мовами з латини (проте годі шукати перекладів з румунської на „молдавську”). Також – переклади з мов-джерел мовами-мішанками. Деякими з мов-піджинів послуговуються мільйони людей, а для сотень тисяч вони вже рідні, отже, креольські [7]. Щоб бути іншою і окремою, мові доволі ознак системної цілості. Перекладають бо також з мов майже цілком зрозумілих, як-от з білоруської українською. За ужитковою лексикою обидві нині ближчі одна до одної, аніж до самої себе доби Ф. Скорини, Л. Зизанія, П. Беринди і М. Смотрицького. Крапки над „і” розставляє етимологія, нагадуючи про те, що всі розвинені новітні мови несуть у собі історію зносин між народами, складаються майже всуціль із різночасових запозичень і постали шляхом стадіального олітературення суржиків. Суржик ніколи не зникав з мови. Мову завжди підживлювали й калічили з подачі сусідів, бо жодне плем’я не могло обійтися лише своїм розумом і словом. В українській мові, півторатисячолітній вік якої ведуть від великих переселень і поділу слов’янства, є слова в кілька разів старші від неї самої, що сягають кам’яної доби. Мова безперервна і всюдисуща, тим-то її відгалуження й етапи розвитку, етномови й діалекти – завжди умовні в назвах.

Переклад із суржиків літературною українською мовою – це будні видавничого редактора ХХ століття. На рубежі тисячоліть запанувала мішанка, тобто недопереклад зовсім іншого гатунку. В курсі з редагування перекладу автор цієї розвідки пропонує студентам перекладати двічі, українською та англійською мовами, зразки укрішчу – окремі речення, як-от „*На рецепції офісу депресивна тінейжерка перманентно полишає месиджі, адресовані ексклюзивно босу*”, а також чималі тексти.

Чи подякують нам нащадки за таку говірку-новомову, сиріч **нюспік**, що претендує на вселенський статус? Сьогодні метастази модної хвороби лише послаблюють тіло нашої мови, сила якої все ще обнадіює завдяки імунітету норми, виплеканої цвітом письменства й науки. Пристрасть до запозичень обертається не так поповненням ресурсів, як витісненням питомих. Варваризація і суржикізація знижують рівень мислення і порозуміння, спричинюють самовідсторонення і самозабуття. Всі кари за саможерство передбачити важко. Та очевидно, що нам доведеться самих себе перекладати – ще й зі значними втратами змісту. Примітно, що італійці не перекладають Данте, іспанці – Сервантеса, англійці – Шекспіра, тоді

як українці тлумачать значно ближчих у часі видатних співвітчизників. Це означає, що замість природної зміни й повноцінного розвитку мови маємо повзучу й руйнівну її заміну. Зникнення ж найменшої мови збіднює все людство.

Ми перекладаємо для себе не тільки поезію Д. Наливайка, М. Смотрицького та інших українців – сучасників Шекспіра, але й голос Г. Сковороди. Ось чим редколегія Гарвардської бібліотеки давнього українського письменства на чолі з О. Прицаком обґрунтовує потребу в перекладній серії, розпочатої творами Г. Сковороди: “Староукраїнська мова досить віддалена від сучасної живої літературної мови, її вивчення в Україні занедбано (разом з нашою історією – *В. Р.*), тому для донесення величезного масиву давніх текстів до широкого читача, на поставлення безцінних духовних надбань минулих віків на службу розбудови національної культури в умовах становлення й зміцнення незалежної України розпочато переклад корпусу давніх творів на сучасну літературну мову... ГБДУП ставить своїм завданням... повернути до активного функціонування напівзабуті нині незлічені духовні скарби, що засвідчують високий рівень мистецтва слова українських середніх віків, утверджують державну, історичну та культурну традицію українського народу” [8].

Сьогодні “Енеїда” І. Котляревського подається українцям із чималим словничком, де використано тлумачник, укладений самим автором для читача російського. Колоритний опис троянців – “осмалених, як *гиря, ланців*” – пересічному читачеві вже незрозумілий, хтось би й переклав його як “*засмагли, мов скінхеда, бомжі*”. Щоб осягти лексикон Т. Шевченка, школяр мусить дедалі частіше покладатися на допомогу вчителя, а вчитель – на коментарі вченого. Чи скоро за поводири Кобзареві знадобиться перекладач? Мова 10-томної „Історії України-Руси” М. Грушевського в 13 книгах (1898-1936) здається нам химерною, далекою і важкою для сприйняття – її так і кортить оновити, поставивши твір у ряд таких перекладів, як “Повість минулих літ”, літописи Самовидця, Г. Граб’янки і С. Величка. У неакадемічних виданнях, як-от журнал „Київ”, історика обережно, але вже потроху переписують, у репринті – супроводжують довідником, де зібрано застарілі й рідковживані слова, діалектизми й рідковживані терміни. Словник Б. Грінченка, оприлюднений у 1907-1909 роках, показує, які колосальні лексичні й духовні масиви українства вивітрилися з ужитку за доволі короткий період, як швидко поглинув їх морок непам’яті.

Зате словники іншомовних слів товщають. Словничок З. Пиптенка, що вийшов друком 1918 року, налічував усього-навсього 2365 одиниць [9]. У словнику С. Морозова і Л. Шкарапути, що увінчав століття, близько 10 тисяч лексем і терміносполук [10], а в тому на 1018 сторінок за редакцією Л. Пустовіт того самого 2000 року – близько 23 тисяч [11]. Впадає в око, що в першому з односторонніх росіянізмами цілком знехтувано. Нема й позначки для них, як не було й раніше у виданні 1974 року за редакцією О. Мельничука, де пояснено близько 24 тисяч слів і термінів [12]. Ще одна дивина – реєстр таких тлумачників у нас і в Росії майже той самий. Піввіку тому ми навіть було „українізували” один такий російський, переклавши його цілком [13]. Причому в Росії пересичені українізмами аж ніяк не словники іншомовних слів, а В. Даль і С. Ожегов. Нарешті, чи не найбільш знаменне те, що попит на лексикони з ознакою чужості є у нас та в Росії, але не на Заході, де в пошані довідники етимологічні. Щойно 2006 року в Україні видано два нові грубезні тлумачники запозичень. Один, що його уклали О. Скопненко і Т. Цимбалюк [14], містить близько 20 тисяч слів і словосполук. Інший, за редакцією С. Єрмоленко, над яким трудилися С. Бибик і Г. Сюта [15], – близько 35 тисяч.

Сьогодні цілком набереться словник самих лише англіцизмів в українській мові обсягом до 25 тисяч статей, як і окремий грубий том росіянізмів. А тимчасом ужитковий, або як кажуть, *активний* лексичний запас пересічного українця в декілька разів менший від інкорпорованого словника доби стрімкої глобалізації. Останній становить значну частку сучасного лексичного реєстру, коли виходити із заявлених рекордів: новий тлумачник за редакцією В. Бусла [16] на 1728 сторінок, як

і більшість електронних, містить десь 250 тисяч слів і словосполучень. Але й він не охоплює всіх галузевих тезаурусів.

Поза сумнівом, пора нам видати окремий словник забутої і призабутої народної мови, зокрема для створення протипаги англїцизмам та росїяїзмам. А також репресований лексикон – сигнал до такої реабїлітації подали упорядники збірника „Українська мова у ХХ сторїччї: історїя лїнгвоциду” [17]. Проте всяк розумїє, що тиражування словників – лише прелюдїя до стратегїї вїдродження мови. Адже мова виникає з потреби. І навпаки, мова взагалї щезає, коли не утримує монополїї на жодну царину. За наших обставин, щоб утримати цїлїсть мови в її розмаїтті, зокрема історичному, мїсцевому, функційно-стилістичному, галузевому, доведеться зважитися на обмежене застосування інших мов або свїдому вїдмову вїд них у деяких сферах. Цього якраз рїшуче вимагає наша Конституція, яка надає мовї громадянства вїняткових прав і зобов’язує державу єднати нею націю. Не забуваймо: це імперативи прямої дїї.

Тим часом замість того, щоб виконувати їх, новий гарант агїтує народ у полїглоти. Нїбито цим можна зарадити найбільшому лиховї нашого суспїльства – браковї порозумїння. Геть усї ж бо ми, країни, з найвищим чїновництвом включно володїємо українською мовою краще вїд І. Франка, А. Кримського і М. Лукаша разом узятих! Життя доводить, що двомовнїсть, надто суржик, але також і дїглосїя, за якої мови розбїгаються по царинах застосування, – вторований шлях до напївмовнїстї. Трїмовна особа чи громада зазвичай знає лише третину того зі своєї мови, що вона могла б і що їй належало б знати. У такому разї кожна мова спрощується і мїлішає, надто на свої історичнї підсистеми, якї вїдпадають самї собою, коли не докладати зусиль (зокрема в історичнїй романїстичї та кїно), щоб утримати їх ужитковими в межах сучасної цїлїстї. І якщо справдї мова – душа народу, то трїязыкий Змїй Горинич психїчно потерпає бїльше, нїж Лебїдь Рак та Щука.

З ласки чїльників освїти, якї в Україні не знаходять Європи і чїм справжнїм гїмном є „Ще не вмер Есересер”, наші дїтсадкї і школа калїчать дїтям рїдну мову змалку. Ще О. Потебня застерїгав: „Знання двох мов у ранньому вїці – це не володїння двома системами зображення й повїдомлення одного й того самого кола думок. Навпаки, воно роздвоює це коло й наперед утруднює досягнення цїлїстнї свїтогляду, заважає науковому абстрагуванню”. Неначе про сучаснї звичаї “нових українцїв” писав видатний фїлолог: вони “опановують іноземнї мови, щоб вїдрїзнитися вїд простолоду і спїлкуватися з іноземцями, але не для того, щоб іноземцї їх поважали, а тїльки для того, щоб балакати по-їноземному. У мовї вони бачать тїльки звуки, а не думку, а тому, ради чїстоти вимови, починають навчання ледве не з пелюшок і, як у часи “Недоростка” Д. Фонвїзіна, доручають дїтей усїляким Брехманам. Так з дїтей, якї мають непоганї здїбнїстї, робляться напївїдїоти, живї пам’ятникї безглуздя і душевного холопства батькїв” [18].

SUMMARY

The article focuses, from a translator viewpoint, on the interaction of Ukrainian, Russian and English and traces a change in each language along with dynamic pidgin as media in Ukraine.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Параметри і взаємодїя мов // Диво слово. –2005. - № 6. - С. 36-44; № 7. - С. 42-48; Українська мова на зорї третього тисячолїття // Диво слово. – 2003. - № 9. - С. 2-6; Мова в Україні: стан, функції, перспективи // Мовознавство. – 2002. - № 2-3. - С. 39-45; Українська мова в контекстї глобалїзації лїнгвосфери / Українська мова. – 2002. - № 3. - С. 3-14; Суржик як недопереклад // Українська мова та лїтература. –2000. - № 11; Глобалїзація і переклад // Всесвіт. – 2002. - № 5-6. - С. 127-136; Протей чи Янус? (Про рїзновиди перекладу) // Всесвіт. – 2004. - № 7-8. - С. 168-177.
2. Кубайчук В. Хронологїя мовних подїй в Україні: зовнїшня історїя української мови. – Київ, 2004.
3. Шурхало Д. Українська „якбїтологїя”: Нариси альтернативної історїї. – Львів, 2004.
4. Рїшення Конституційного Суду України № 10-рп/99 вїд 14 грудня 1999 року // Урок української, 2000. - № 3. - С. 8.

5. Радчук В. Параметри і взаємодія мов // Диво слово. –2005. - № 6. - С. 38.
6. Караванський С. Секрети української мови. – Київ, 1994. - С. 92-102.
7. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of Language. 2nd ed. Cambridge, 2000. - P. 336-341.
8. Скворода Г. Твори. У 2 т. Т.1. – Київ, 1994. - С.7-8.
9. Словник чужих слів, що вживаються в українській мові / Склав З. Пиптенко. – Київ, 1918.
10. Словник іншомовних слів. Укл. С. Морозов, Л. Шкарапута. – Київ, 2000. – 664 с.
11. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень / Укл. Л. О. Пустовіт та ін. За ред. Л. О. Пустовіт. – Київ, 2000.
12. Словник іншомовних слів. За ред. О. С. Мельничука. – Київ, 1974. – 776 с.
13. Словник іншомовних слів / Під ред. І. В. Льохіна і Ф. М. Петрова. Пер. з 4-го рос. видання. – Київ, 1955.
14. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К., 2006. – 789 с.
15. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / Укл. С. П. Бибик, Г. М. Сютя. За ред. С. Я. Єрмоленко. – Харків, 2006. – 623 с.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ, Ірпінь, 2005.
17. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: Документи і матеріали / Упоряд. Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька. За ред. Л. Масенко. – Київ, 2005. - С. 354-399.
18. Потєбня А. А. Мысль и язык. – Киев, 1993. - С. 166-167, 170.

НІМЕЦЬКА ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА У СВІТЛІ ЖАНРОВОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Ю.М. Романенко

Стаття присвячена жанровим проблемам німецької літературної казки. Робиться спроба визначити місце літературної казки серед інших жанрів малої прози.

„Das Märchen ist Kanon der Poesie”
Novalis

Поняття “жанр” належить до найвідоміших і найширших філологічних категорій. Розвинувшись спочатку у риторичі та літературознавстві, вона тепер функціонує у суміжних і споріднених галузях – таких як лінгвостилістика, лінгвістика тексту, перекладознавство, фольклористика, дискурсивний аналіз, когнітивна лінгвістика. Терміном “жанри” (Gattungen) позначаються дві групи понять, які слід принципово розрізняти. У широкому сенсі він використовується для “позначення трьох основних родів / видів літератури: епосу, лірики і драми (які Й.В. Гете визначав як “природні форми поезії”). У більш вузькому сенсі термін “жанри” позначає підвиди основних літературних форм (ода, балада, казка та ін.). При цьому така типологія здійснюється частково на основі виключно формальних аспектів (сонет, роман у листах тощо), а частково з урахуванням виключно змістових особливостей (пригодницький роман, побутова казка, казка про тварин й таке інше). Однак найбільш поширеною є думка про те, що зміст і форма зумовлюють одне одного, визначаючи тим самим чіткі критерії для встановлення характерних особливостей відповідної жанрової “внутрішньої форми” (епос, новела, гімн, трагедія, казка) [1, 320].

Як жанр малої прози німецька літературна казка неодноразово ставала предметом наукового розгляду в літературознавчому аспекті (Е. Блейх, Р. Бенц, Р. Бухманн, Ф. Апель, Г. Шумахер) [2-6], зокрема активно досліджувалися його композиційні особливості (Й. Тісмар Г. Вегманн) [7-8] еволюційні характеристики у тісному зв'язку з літературою та історією (П.-В. Вюрль, Е. Блейх) [9-10], а також із психологією (В. Фройнд) [9]. Слід зазначити, що літературна казка не ставала предметом наукового розгляду з позицій мовознавства, за винятком декількох праць, які вивчали лише деякі її аспекти.